

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2020-4-2>

УДК [338.46:004]:343.72:332.1

JEL E26, H26, R11, L26, L96

Р. Є. Яремчук

молодший науковий співробітник відділу просторового розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень імені

М. І. Долишнього НАН України», м. Львів

e-mail: wuhor29@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9447-7552>

Особливості тінізації сфери інформаційно-комунікаційних послуг на національному та регіональному рівнях

За результатами оцінювання особливостей та основних передумов тінізації сфери ІКТ-послуг у регіонах України обґрунтовано, що значний рівень її тінізації, особливо у ІТ-секторі, є несприятливим чинником, що обмежує позитивні ефекти та структурні зрушення у соціально-економічній системі України, а також перешкоджає найбільш повній та ефективній реалізації потенціалу її розвитку. Визначено, що головними перешкодами, які стоять на заваді досягненню вищого рівня розвитку українського ІКТ-сектору та підвищенню конкурентоспроможності його послуг у глобальному масштабі, залишається відсутність дієвої судової системи та спеціалізованої нормативно-правової бази, а також невисокий рівень розвитку внутрішнього ринку ІКТ-послуг нашої країни. Це призводить не тільки до поглиблення відставання вітчизняної сфери ІКТ-послуг від основних конкурентів у глобальному масштабі, але й до збереження високого рівня його тінізації, що негативно відображається на перспективах розвитку цієї сфери національної економіки та підвищенні ефективності використання її потенціалу в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України. За методом збитковості підприємств оцінено рівень тіншової економіки у сфері ІКТ-послуг України в 2013-2018 рр., окреслено взаємозалежності між зміною рівня тіншової економіки у цій сфері та окремими параметрами його продуктивності в економічній системі. Це дало змогу з'ясувати основні причини тінізації та зростання її рівня у сфері ІКТ-послуг, а також виділити можливі шляхи для їх подолання у найближчій перспективі.

Ключові слова: сфера ІКТ-послуг, ІТ-сектор, тіншова економіка, ІТ-ФОП, експорт ІТ-послуг.

Yaremchuk R. FEATURES OF SHADOWING THE SPHERE OF INFORMATION AND COMMUNICATION SERVICES AT THE NATIONAL AND REGIONAL LEVELS

Based on the assessment of the features and basic preconditions for the shadowing of ICT services in the regions of Ukraine, it is substantiated that a significant level of its shadowing, especially in the IT sector, is an unfavorable factor that limits the positive effects and structural changes in Ukraine's socio-economic system and also hinders the most complete and effective realization of its development potential. It is established that lack of effective judicial system and specialized standard and legal base, and also the low level of ICT services domestic market development and generally low investment appeal of our country's economic system remains the main obstacles which hinder the achievement of the high level of the Ukrainian ICT sector development and increase in competitiveness of its services on a global scale. It leads not only to the deepening lag of the ICT services sector of Ukraine from its main competitors on a global scale, but also to maintaining a high level of its shadowing, which negatively affects the prospects of the national economy and increasing the efficiency of its potential in ensuring economic development of the regions of Ukraine. The maximum positive impact of the ICT services sector in the development of the economic system is possible only if it, in addition to increasing its competitiveness in the global IT market, will contribute to the growth and improvement of the domestic IT market through the implementation of experience gained in the economic systems of developed countries in creation and introduction of modern innovative technologies, products, methods of organization and management of business processes. The positive impact of the ICT services sector on the internal IT market development in Ukraine is significantly limited by numerous regulatory and economic barriers, which together with the high level of the shadow economy, both in the ICT services sector and in the economic system of Ukraine in general, noticeably reduce its investment attractiveness for foreign and domestic investors. According to the assessment of the shadow economy level in the ICT services sector of Ukraine in 2013-2018 by the method of unprofitable enterprises, the interdependence between changes in the level of the shadow economy in ICT services sector and some parameters of its productivity in the economic system is defined. It allowed to find out the main reasons for the shadowing and the threats of its growth in the ICT services sector in Ukraine, and also to identify possible ways to overcome them in the near future.

Keywords: ICT services sector, ICT market, shadow economy, IT private entrepreneur, export of ICT services.

Постановка проблеми. У сучасних умовах активний розвиток сфери ІКТ-послуг і різноманітних аспектів інформаційного суспільства потенційно є одним з основних чинників інтенсифікації соціально-економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності економіки України. Уже

сьогодні численні позитивні макроекономічні ефекти, які є результатом активного функціонування ІКТ-сфери, чинять стимулюючий вплив на процес соціально-економічного розвитку України, а у разі збереження позитивної динаміки її зростання здатні в найближчій перспективі посприяти модернізації

національної економічної системи. Проте значний рівень тінізації в українській ІКТ-сфері, особливо у її ІТ-секторі є несприятливим чинником, що не тільки суттєво обмежує позитивні ефекти та структурні зрушення у соціально-економічній системі України, які виникають у результаті її функціонування, але й перешкоджає найбільш повній та ефективній реалізації потенціалу її розвитку. Тому виняткової актуальності набуває дослідження особливостей тінізації сфери інформаційно-комунікаційних послуг на національному та регіональному рівнях, яке дозволить у перспективі сформувати системні механізми ефективної протидії та запобігання проявам тіньової економічної діяльності, а також її деструктивному впливу на процес розвитку національної соціально-економічної системи.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичну основу дослідження проблем тіньової економіки закладено в 70-х роках ХХ ст. у наукових працях Г. Беккера, Дж. Гелбрейта, Г. Мюрдаля, Ф. Хайека, К. Харта та ін. У подальшому проблеми тіньової економіки знайшли відображення у наукових працях С. Беркетта, Дж. Гершуні, Л. Мантовані, А. Портеса, Е. Сатерленда, Е. де Сото, Ф. Шнайдера, Е. Фейга, Е. Ямади. Серед українських науковців, які здійснювали дослідження означеної проблематики, можна виділити В. Базилевича, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Геєця, Я. Жаліла, Т. Ковальчук, І. Мазур, О. Пасхавера, В. Поповича, О. Турчинова, А. Чухна та ін. Особливості сучасних тенденцій і основних закономірностей впливу технологічного розвитку на національну економіку розкриваються в наукових працях таких українських науковців, як Л. Антонюк, Ю. Бажал, І. Баранецький, В. Валєєв, Т. Васильців, В. Денисюк, О. Кузьмін, Д. Лук'яненко, А. Філіпенко, Л. Федулова, М. Чайковська, В. Чужиков та багато ін. Незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначеної проблематики, досі актуальними залишаються питання аналізу секторальних особливостей тіньової економіки на національному та регіональному рівнях, зокрема особливостей тінізації сфери ІКТ-послуг.

Метою статті є визначення та оцінювання найбільш вагомих чинників і загроз тінізації у сфері ІКТ-послуг регіонів України, а також окреслення основних шляхів їх подолання у найближчій перспективі.

Основні результати дослідження. Протягом останнього десятиліття зростання ролі ІКТ-сфери, яка включає два основні структурні елементи (телекомунікаційний сектор та ІТ-сектор), передусім обумовлене прискореними темпами її розвитку та зростанням значущості, підвищенням питомої ваги в структурі національного експорту послуг, а також його тісними взаємозв'язками та активним співпрацю з міжнародним техніко-економічним середовищем. Проте сьогодні, незважаючи на значний науково-дослідний і технічний потенціал, а також позитивну динаміку розвитку ІКТ-сфери, Україна не входить до переліку провідних країн як за рівнем економіки знань та інформаційного суспільства, так і за рівнем розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. За даними Європейського банку

реконструкції та розвитку (EBRD), у 2018 р. Україна посіла 35 місце за індексом економіки знань (Knowledge Economy (KE) Index) серед 46 країн світу (у 2011 р. – 34 місце), поступаючись всім сусіднім країнам (Польщі – 14 місце, Словаччині – 16, Угорщині – 17, Білорусі – 19, Румунії – 23, Російській Федерації – 25 та Молдові – 34) за рівнем цього індикатора [1]. За результатами іншого вагомого рейтингу ICT Development Index, який визначається Міжнародним союзом електрозв'язку (ITU) та відображає рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), у 2017 р. Україна посіла 79 місце серед 176 країн світу (у 2010 р. – 62 серед 152 країн), поступаючись не лише всім економічно та технологічно розвинутим країнам, але й значній кількості країн із середнім рівнем розвитку [2].

Телекомунікаційний сектор разом із ІТ-сектором як провідні чинники й матеріально-технологічна основа переходу соціально-економічної системи України до інформаційного суспільства є одними з найбільш інноваційних і динамічних секторів української економіки, що визначають характер і динаміку цього процесу в нашій країні. Серед основних сегментів телекомунікаційного сектору в Україні в сучасних умовах варто виділити мобільний зв'язок, забезпечення доступу до мережі «Інтернет» і телефонний фіксований зв'язок, сукупна частка яких у загальних доходах від надання телекомунікаційних послуг у 2019 р. становила 91,0% (або 66,42 млрд грн). Саме ці сегменти завдяки інтенсивному використанню передових науково-технічних і організаційних досягнень сучасності посприяли перетворенню вітчизняного телекомунікаційного сектору на один з найперспективніших видів економічної діяльності. Найбільшу частку в структурі доходів від надання телекомунікаційних послуг у 2019 р. мали мобільний зв'язок (63,0%, або 41,87 млрд грн) та забезпечення фіксованого доступу до мережі «Інтернет» (17,6%, або 11,69 млрд грн), які сумарно забезпечили більше 80% доходів від надання телекомунікаційних послуг в Україні [3]. Згадані сегменти телекомунікаційного сектору в 2019 р. продемонстрували високий рівень зростання обсягів власних доходів порівняно з 2018 р.: доходи від надання послуг мобільного зв'язку в Україні збільшилися на 20%, натомість доходи від забезпечення фіксованого доступу до мережі «Інтернет» зросли на 48%.

За результатами аналізу даних Державної служби статистики України (ДССУ) з'ясовано, що серед усіх суб'єктів господарювання у досліджуваній сфері в 2018 р. 49,8% (2003 суб'єкти) становили фізичні особи-підприємці, функціонування яких здебільшого як дрібних посередників призвело до зростання фрагментації національного телекомунікаційного ринку та ускладнення процесу контролю їхньої діяльності стосовно дотримання чинного законодавства у телекомунікаційній сфері. Серед основних причин зростання фрагментації національного телекомунікаційного ринку варто назвати високий рівень його тінізації, особливо діяльності фізичних осіб-підприємців, а також вплив

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

численних системних факторів, які негативно відображаються на розвитку ринкової конкуренції у телекомунікаційній сфері України. Наприклад, у сегменті надання широкосмугового доступу до мережі «Інтернет» діяльність значної кількості постачальників загалом є непрозорою і тяжіє до роботи за тінюваними схемами – утримання нижчих за ринкові ціни з порушенням чинного законодавства та нижчої якості послуг. Більшість серед таких дрібних постачальників і провайдерів – фізичні особи-підприємці (ФОП) – не тільки не реєструються у НКРЗІ, але й зовсім не сплачують податкові платежі. Як наслідок, ця частина телекомунікаційного сектору не відображається у даних ДССУ та Державної фіскальної служби. Оцінити рівень тінізації телекомунікаційного сектору можна лише за масштабами здійснення продажів телекомунікаційних послуг із використанням статусу ФОП [4].

Хоча серед суб'єктів господарювання у телекомунікаційному секторі юридичні особи становлять тільки половину, саме вони відіграють провідну роль на телекомунікаційному ринку України. Зокрема, за результатами 2018 р. загальний розмір отриманих ними доходів становив 69,85% загального обсягу доходу телекомунікаційної сфери, а частка найманих працівників, зайнятих на цих підприємствах – 92,6% загальної чисельності найманих працівників, зайнятих у телекомунікаційній сфері. Серед суб'єктів господарювання у телекомунікаційному секторі варто виділити чотири компанії, які не лише отримують левову частку доходів та є найбільшими платниками податків цієї сфери, але й у 2018 р. увійшли до списку 200 найбільших компаній України за рейтингом Forbes [5]: ПрАТ «Київстар», ПрАТ «ВФ Україна» («Vodafone»), ПАТ «Укртелеком» і ТОВ «Лайфселл» («Lifecell»). За даними журналу Рейтинг, у 2019 р. усіма суб'єктами господарювання у телекомунікаційному секторі України було сплачено 14 551,35 млн грн податкових платежів (на 15,3% більше за аналогічний показник 2018 р.), в структурі яких більше 80% становлять платежі від чотирьох провідних компаній цього сектору (40,95% – ПрАТ «Київстар»; 21,25% – ПрАТ «ВФ Україна»; 11,89% – ПАТ «Укртелеком» та 8,11% – ТОВ «Лайфселл»). Частка всіх інших суб'єктів господарювання у загальному обсязі податкових платежів, сплачених у телекомунікаційному секторі в 2019 р., не перевищувала 18% (за частки 27,63% у загальному обсязі чистого доходу сектору). Ця диспропорція, як і незначний загальний обсяг єдиного податку в структурі податкових платежів у 2019 р. (тільки 1,1%, або 160,42 млн грн) та функціонування понад 2 тис. ФОП у телекомунікаційному секторі, може свідчити про значний рівень тінізації їхньої діяльності.

Сучасний ІТ-сектор як один з найбільш динамічних експортних напрямів української економіки є найбільшим за обсягом і найрозвиненішим сегментом інноваційної економіки в Україні. Протягом останніх 12 років в Україні спостерігається практично безперервне зростання загального обсягу експорту послуг ІТ-сектору (в середньому на 25,7%) та його внеску до ВВП країни (з 0,8% у 2012 р. до 3,9% у 2019 р.). Загальна частка ІКТ-сектору в структурі українського експорту

товарів і послуг у 2019 р. досягла 5,7% (у структурі українського експорту послуг – майже 21%), а в 2012 р. цей показник становив лише 0,5% [5].

До основних конкурентних переваг України на міжнародному ринку можна віднести достатню велику чисельність і високий рівень кваліфікації спеціалістів за одного з найнижчих рівнів оплати праці. На початку 2020 р. в Україні налічувалося близько 4 тис. ІТ-компаній (з них 2,3 тис. активні на ринку праці) з чисельністю близько 192 тис. співробітників. За даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, ФОП і громадських формувань, загальна кількість ІТ-спеціалістів, зареєстрованих як ФОП за профільними кодами видів економічної діяльності (КВЕД)¹, у 2019 р. становила 183 тис. осіб, що на 22% більше за показник 2018 р., а також більш ніж удвічі перевищує показник 2015 р. Зростання кількості ФОП у ІТ-секторі в 2019 р. порівняно з 2018 р. спостерігалось у всіх регіонах України та за всіма профільними КВЕД. Лідерами серед регіонів України за обсягом зростання кількості ІТ-ФОП стали м. Київ разом з Київською обл., які у 2019 р. продемонстрували найвищий рівень зростання у розмірі 10,9 тис. порівняно з показником 2018 р. Серед інших провідних центрів українського ІТ-сектору високий рівень зростання кількості ІТ-ФОП у 2019 р. спостерігався у Харківській (+4,4 тис.), Львівській (+3,5 тис.), Дніпропетровській (+2,5 тис.) та Одеській (+1,7 тис.) областях [6].

Характерною особливістю ринку праці в українському ІТ-секторі в 2011-2019 рр. є високий середній темп зростання чисельності співробітників (рис. 1) – як у п'ятидесяти найбільших ІТ-компаніях (+21,4%), так і загалом по ІТ-сектору України (+24,3%) [7]. Оскільки головним чинником розвитку для ІТ-компаній, які надають послуги з розроблення програмного забезпечення та інформаційні послуги, є кваліфіковані співробітники, серед функціонуючих в Україні компаній спостерігається високий рівень конкуренції на ринку праці. Середній рівень зайнятих у 50 найбільших ІТ-компаніях становить 36,7% загальної кількості зайнятих у ІТ-секторі України в 2012-2019 рр. і демонструє тенденцію до зниження, що свідчить про наявність здорової конкуренції щодо залучення кваліфікованих спеціалістів. Приріст кількості ІТ-компаній та ІТ-ФОП у аналізованому періоді у середньому на +35,8% переважає середній темп приросту загальної кількості зайнятих (+20%), що свідчить про високий зростаючий попит на кваліфікованих спеціалістів у ІТ-секторі та сприятливі передумови для його активного росту в найближчій перспективі [8].

¹ 62.01 «Комп'ютерне програмування», 62.02 «Консультавання з питань інформатизації», 63.11 «Оброблення даних, розміщення інформації на вебвузлах і пов'язана з ними діяльність», 62.09 «Інша діяльність у сфері інформаційних технологій і комп'ютерних систем», 58.29 «Видання іншого програмного забезпечення», 62.03 «Діяльність із керування комп'ютерним устаткуванням», 58.21 «Видання комп'ютерних ігор».

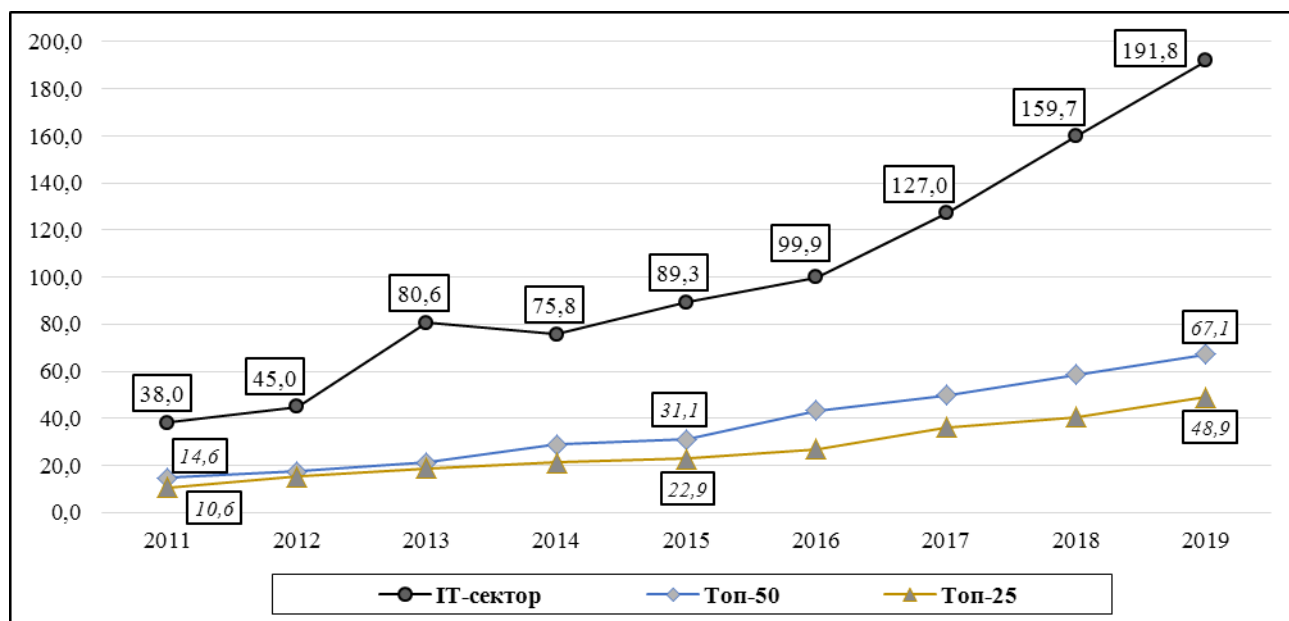

Рис. 1. Динаміка чисельності працівників ІТ-сектору України в 2011-2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [7].

ІТ-сектор в Україні є однією з найбільш привабливих сфер економічної діяльності, яка дає можливість працевлаштування на ринку з високим рівнем доходу порівняно з іншими сферами. Середньомісячна заробітна плата в українському ІТ-секторі в 2019 р. (2200 дол. США після оподаткування) в 12 разів перевищувала рівень мінімальної заробітної плати та в шість разів – рівень середньої заробітної плати в Україні [9]. Близько 40% ІТ-спеціалістів зосереджено в головному технологічному центрі України – м. Києві, локалізація більшої частини працівників ІТ-сектору по території країни є досить розосередженою, що дозволяє забезпечувати роботою з високим рівнем доходу значну кількість жителів різних українських регіонів. З 50 найбільших компаній ІТ-сектору України 39 ІТ-компаній володіли офісами за межами столиці, лише 11 компаній були представлені тільки в столиці. Офіси 30 провідних ІТ-компаній у 2019 р. були розміщені в трьох і більше містах України.

Локалізація офісів п'ятдесяти найбільших компаній ІТ-сектору охоплювала 22 міста (в т. ч. 21 обласний центр) у 21 регіоні України, що сприяє активізації їх соціально-економічного розвитку та підвищенню рівня життя населення [8].

Позитивна динаміка зростання обсягу експорту ІТ-послуг останнього десятиліття дозволила утвердитись ІТ-сектору в ролі одного з найбільш динамічних суб'єктів економіки за обсягом сплачених в Україні податкових платежів. Загалом працюючими на території України ІТ-компаніями в 2019 р. було сплачено 16,7 млрд грн податків і зборів [10], що майже на 28% більше за аналогічний показник 2018 р. та більш ніж у 3 рази – 2015 р.

За середньорічного темпу приросту обсягу податкових платежів у майже +34% середній внесок ІТ-сектору до ВВП у формі податкових надходжень у аналізованому періоді становив 0,33% (табл. 1), продемонструвавши стійку тенденцію до зростання – від 0,27% у 2015 р. до 0,42% у 2019 р.

Таблиця 1

Динаміка надходжень податкових платежів і зборів, сплачених ІТ-компаніями до Державного бюджету України в 2014-2019 рр.

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Податки та збори, млрд грн	3,79	5,51	7,12	9,64	13,05	16,7
сплачено податкових платежів до Зведеного бюджету України, млрд грн	2,98	4,41	5,72	7,41	9,92	12,66
з них:						
- ПДФО	0,80	1,28	1,44	1,99	2,57	3,16
- податок на прибуток	0,47	0,69	0,76	0,68	0,80	0,99
- ПДВ	0,80	1,00	1,03	1,35	1,66	1,97
- єдиний податок	0,77	1,29	2,28	3,18	4,57	6,08
- інші	0,16	0,16	0,21	0,21	0,32	0,46
Надходження єдиного соціального внеску (ЄСВ), млрд грн	н. д.	н. д.	1,40	2,23	3,13	4,13
Внесок ІТ-сектору до ВВП у формі податкових надходжень, %	0,27	0,28	0,3	0,32	0,37	0,42

Джерело: складено автором на основі даних [10].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

У структурі сплачених ІТ-компаніями податкових платежів у аналізованому періоді найбільш вагомими були надходження від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) та єдиного податку, які продемонстрували дві протилежно направлені тенденції зміни своєї частки (поступове зниження та інтенсивне підвищення). З одного боку, питома вага надходжень ПДФО від ІТ-компаній у 2019 р. знизилася на 1,8 в. п. порівняно з аналогічним показником 2014 р. (середньорічний темп зниження протягом 2014-2019 рр. у розмірі -0,4 в. п.), з іншого – питома вага надходжень від сплати єдиного податку ІТ-ФОП у 2019 р. зросла майже удвічі порівняно з результатом 2014 р. за середньорічного темпу зростання у розмірі +4,5 в. п. у аналізованому періоді. Основною причиною таких структурних змін, на наш погляд, є активне застосування співпраці з ІТ-ФОП більшістю ІТ-компаній, що дозволяє їм суттєво знизити податкове навантаження², а також сприятлива кон'юнктура світового ринку ІКТ-послуг, яка разом із сприятливим податковим режимом дозволяє активно зростати сектору ІТ-послуг в Україні та поступово підвищувати свою конкурентоспроможність. Розширення практики застосування співпраці з ІТ-ФОП серед ІТ-компаній отримало відображення як у динаміці надходжень інших податкових платежів (податку на прибуток, ПДВ та інших податкових платежів), так і в їх позиціонуванні в структурі сплачених податкових платежів до Зведеного бюджету України. Хоча для обсягів сплати цих податкових платежів у 2014-2019 рр. була характерна тенденція до зростання, середньорічні темпи їх росту відчутно поступалися темпам росту сплати єдиного податку та ПДФО (+17,76% (ПП), +20,26% (ПДВ) і +26,13% (інші податки) проти +52,32% (ЄП) та +32,63% (ПДФО)), в результаті чого відбулося відчутне зниження їхньої питомої ваги у структурі сплачених податкових платежів.

У сучасних умовах український ІТ-сектор, незважаючи на позитивну динаміку зростання та наявність значної чисельності висококваліфікованих спеціалістів у сфері розроблення програмного забезпечення, не є висококонкурентним ні на європейському, ні на глобальному рівні. Загальний обсяг експорту ІТ-послуг українським ІТ-сектором за результатами 2018 р., попри суттєве зростання порівняно з попереднім роком (на +28,9%), значно поступався за аналогічним показником не тільки визнаним лідерам ІТ-ринку (США, Великій Британії, Німеччині та Індії), але й сусіднім країнам – Польщі (в 4,6 рази) та Румунії (на +21% більше). Рівень витрат на ІТ у розрахунку на одну особу в 2018 р. в Україні (34 дол. США), яка характеризувалася порівнянною чисельністю ІТ-спеціалістів та на 4 млн

осіб більшою чисельністю населення, ніж у сусідній Польщі, був у 8,5 рази меншим за її аналогічний показник (289 дол. США) [11].

Головними перешкодами, що стоять на заваді досягненню вищого рівня розвитку українського ІТ-сектору та підвищенню конкурентоспроможності послуг у сфері ІТ у глобальному масштабі, залишаються відсутність дієвої судової системи та спеціалізованої нормативно-правової бази, а також невисокий рівень розвитку внутрішнього ринку ІТ-послуг і загалом низька інвестиційна привабливість економічної системи нашої країни. Це призводить не тільки до поглиблення відставання вітчизняного ІТ-сектору від основних конкурентів у глобальному масштабі, але й до збереження високого рівня його тінізації, що негативно відображається на перспективах розвитку цієї сфери національної економіки та підвищенні ефективності використання її потенціалу в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України.

Максимальний позитивний вплив ІТ-сектору в процесі розвитку економічної системи можливий лише за умови, якщо він (окрім підвищення своєї конкурентоспроможності на глобальному ІТ-ринку) сприятиме зростанню та вдосконаленню внутрішнього ІТ-ринку завдяки імплементації набутого в економічних системах розвинутих країн досвіду зі створення та впровадження сучасних інноваційних технологій, продуктів, методів організації та управління бізнес-процесами. Позитивний вплив ІТ-сектору на розвиток внутрішнього ІТ-ринку в Україні суттєво обмежений численними нормативно-правовими та фінансово-економічними перешкодами, які разом з високим рівнем тіньової економіки (як у ІТ-секторі, так і в економічній системі України загалом) відчутно знижують його інвестиційну привабливість для іноземних і вітчизняних інвесторів. З огляду на перспективи нарощення обсягу експорту ІТ-послуг, формування та розвитку інноваційної екосистеми, а також залучення іноземних інвестицій, значний рівень тіньової економіки в ІТ-секторі негативно впливає на стан ділової репутації України у взаємовідносинах з міжнародними організаціями та інвесторами, що підвищує ризик зниження рівня його привабливості та конкурентоспроможності на світовому ринку ІТ-послуг.

За розрахунками Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ), рівень тіньової економіки в 2019 р. становив 28% обсягу офіційного ВВП, що на 3 в. п. менше, ніж у 2018 р. За офіційними даними МЕРТ, з 2015 р. спостерігається стійка позитивна тенденція до зниження рівня тіньової економіки в економічній системі нашої країни – з 43% до 28% (-15 в. п.) обсягу офіційного ВВП [12]. З іншого боку, за результатами дослідження міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА) [13], у 2017 р. Україна з рівнем тіньової економіки у 46,1% зайняла третє місце після Азербайджану (56,73%) та Нігерії (46,99%) серед

² В Україні ІТ-ФОП сплачують 5% отриманого доходу та мінімальний розмір ЄСВ, що дає змогу ІТ-компаніям, з якими вони співпрацюють, не сплачувати 41,5% сумарно ПДФО, ЄСВ і військового збору.

28 досліджених країн світу, відчутно поступаючись як усім економічно розвинутим країнам (США (7,69%), Японії (9,89%), Китаю (10,17%), Австралії (11,09%), Великій Британії (11,29%), Канаді (14,15%)) та середньосвітовому значенню (22,5%), так і сусіднім країнам (Польщі – 23,42%, Росії – 39,32%). А з огляду на прогностичні показники, розраховані у цьому дослідженні (46,1% у 2020 р. та 45,98% у 2025 р.), його автори не бачать суттєвих передумов для зниження рівня тіньової економіки в Україні до 2025 р. Невідповідності в методології розрахунків

рівня тіньової економіки, що здійснені українськими урядовими структурами та міжнародними аналітичними організаціями, та суттєві відмінності в підсумкових значеннях свідчать про відмінні підходи до розуміння тіньової економіки як соціально-економічного явища та її впливу на процес функціонування та розвитку національної економічної системи, що безпосередньо відображається в особливостях їхніх рекомендацій щодо детінізації економіки України.

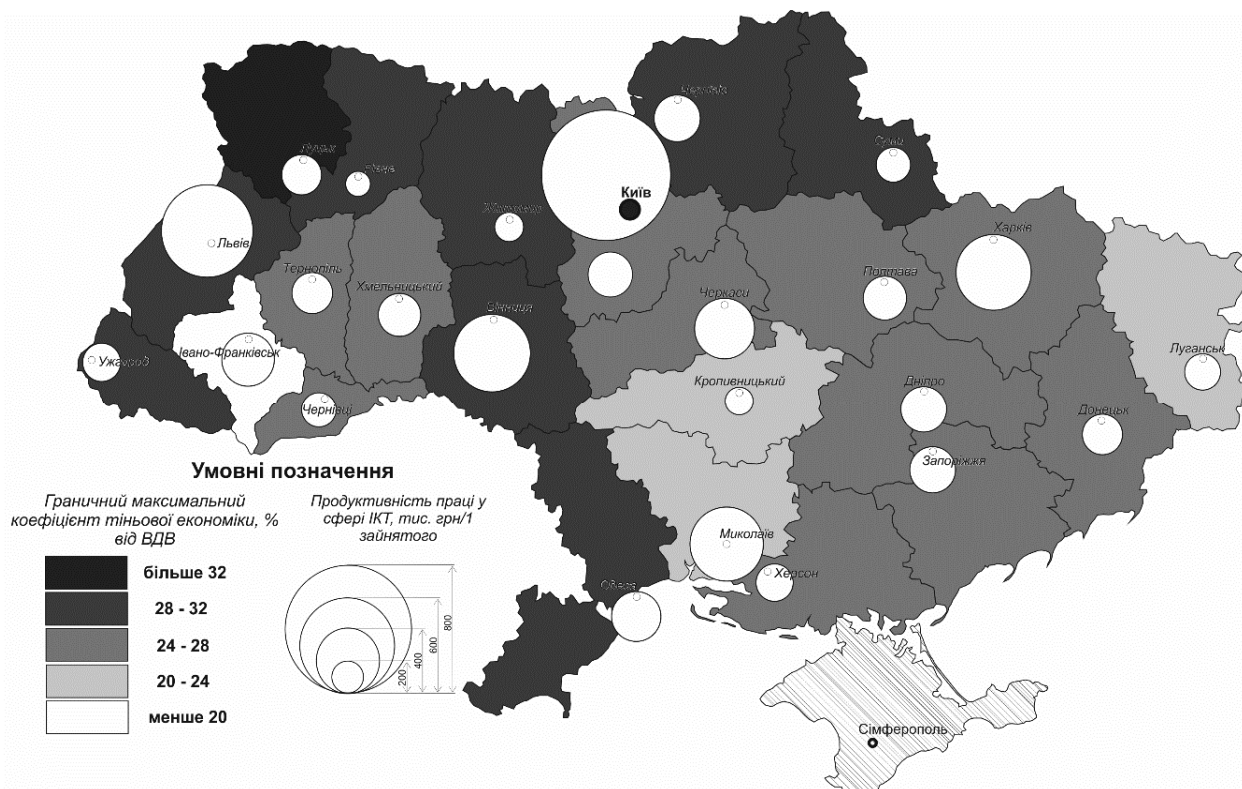

Рис. 2. Рівень граничного максимального коефіцієнта тіньової економіки у сфері ІКТ-послуг серед регіонів України в 2018 р.

Побудовано автором на основі даних [14; 15].

Нами був розрахований рівень тіньової економіки у сфері ІКТ-послуг України в 2013-2018 рр. за методом збитковості підприємств, затвердженим МЕРТ, що продемонстрував динаміку його зміни в аналізованому періоді та регіональні особливості (рис. 2):

- безумовним лідером у сфері ІКТ-послуг України є м. Київ, яке випереджає всі без винятку регіони нашої країни як за обсягом та параметрами продуктивності праці в ІКТ-секторі, так і за рівнем тіньової економіки. У 2018 р. у м. Києві спостерігався найвищий в Україні рівень граничного максимального рівня тіньової економіки в ІКТ-секторі (32,8%), який на 5,8 в. п. перевищив середній рівень для всіх українських регіонів, а порівняно з 2013 р. темпи його зниження були одними з найнижчих (-4,6% в. п. проти -9,36 в. п. у

середньому для всіх регіонів України). На нашу думку, це зумовлено найбільш сприятливими умовами, що сформувалися в столиці України, як для здійснення легальної діяльності в ІКТ-сфері, так і для здійснення тіньової діяльності (найбільшим об'ємом ІКТ-ринку; найбільшою кількістю ІКТ-компаній та чисельністю кваліфікованих спеціалістів, залучених до розроблення та реалізації ІКТ-послуг і продуктів, а також найвищим рівнем оплати їхньої праці; найвищою в країні продуктивністю праці в ІКТ-секторі);

- інші регіони-лідери в ІКТ-секторі в Україні (Харківська, Львівська, Дніпропетровська та Одеська області) хоча й відчутно поступалися м. Києву за рівнем продуктивності праці в ІКТ-секторі (в середньому майже вдвічі) та його внеском до ВДВ, проте продемонстрували

значно нижчі рівні тіньової економіки (в середньому 27,88%, що на 4,9 в. п. нижче за аналогічний показник м. Києва) та більш сприятливу динаміку його зниження (в середньому -9,25 в. п.) в аналізованому періоді. На наш погляд, динамічний розвиток ІКТ-сектору в цих регіонах, зокрема в їхніх центрах, та конкуренція зі столицею за людські ресурси створює більше стимулів для легальної діяльності ІКТ-компаній, ніж тіньової. З іншого боку, загалом нижчий фінансовий і людський потенціал у ІКТ-секторі цих регіонів є не надто сприятливим для тіньової діяльності високого рівня;

- для регіонів-переслідувачів (Вінницька, Київська, Черкаська, Запорізька, Миколаївська та Івано-Франківська області) в аналізованому періоді, незважаючи на суттєво нижчі розміри їхніх внесків до ВДВ України, ніж у провідних центрах сфери ІКТ-послуг, були характерні сприятливіша динаміка зниження рівня тіньової економіки (в середньому на 2,25 в. п. вищий показник зниження рівня тіньової економіки у сфері ІКТ-послуг порівняно з аналогічним показником регіонів-лідерів у цій сфері) та вищі середні темпи зростання продуктивності праці. Висока активність компаній у сфері ІКТ-послуг регіонів-переслідувачів і невисокий рівень тіньової економіки в ньому, на наш погляд, зумовлені наявністю у них значного кадрового потенціалу для розвитку цієї сфери, досить високим попитом на світовому ІКТ-ринку на послуги українських ІТ-компаній (переважно аутсорсінгових) і високим рівнем конкуренції за висококваліфіковані кадри на ІКТ-ринку України, що створюють якісні передумови та потужні стимули для їх більш інтенсивного розвитку. У Черкаській та Вінницькій областях в аналізованому періоді спостерігався один з найвищих рівнів зростання продуктивності праці у сфері ІКТ-послуг (в 6,52 раза та 5,49 раза відповідно), а Івано-Франківська обл. продемонструвала найнижчий рівень тіньової економіки серед усіх регіонів України (18,3%);
- сумарна частка регіонів-аутсайдерів (14 регіонів, які не увійшли до вже згаданих груп) у ВДВ ІКТ-сектору в 2018 р. була в 5,45 раза меншою за аналогічний показник м. Києва, в 2,45 раза меншою за аналогічний показник чотирьох регіонів-лідерів, а також дорівнювала частці шести регіонів-переслідувачів. Порівняно з показниками 2013 р. для регіонів-аутсайдерів у 2018 р. були характерні мінімальне зростання (+0,3 в. п.) їхньої частки у ВДВ ІКТ-сектору, а також найнижчий середній показник зниження рівня тіньової економіки у сфері ІКТ-послуг (-9,2 в. п.) серед усіх регіонів України. Незначний (на відміну від провідних регіонів і регіонів-

переслідувачів) кадровий потенціал у ІКТ-секторі та відсутність конкурентних переваг для утримання кваліфікованих спеціалістів, на нашу думку, зумовлює нижчий рівень продуктивності праці в сфері ІКТ-послуг порівняно з більш розвиненими у цьому секторі регіонами, а також нижчий рівень ділової активності, що безпосередньо відображається як на загальному обсязі та рівні зростання ВДВ ІКТ-сектору регіонів-аутсайдерів, так і на рівні тіньової економіки у ньому.

Відповідно до методології розрахунку рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств тенденція до його зниження формується в умовах зниження обсягів збитків або зростання обсягів прибутків суб'єктів господарювання. Оскільки в Україні досі не розроблено єдиного підходу до розрахунку обсягів експорту сфери ІКТ-послуг та інших важливих параметрів його функціонування, використані для розрахунку рівня тіньової економіки сфери ІКТ-послуг за методом збитковості підприємств дані ДССУ та Національного банку України (НБУ) можуть не повною мірою відображати актуальний стан його розвитку та, як наслідок, реальний рівень тіньової економіки.

Відсутність деталізації даних щодо функціонування сфери ІКТ-послуг від міжнародних і національних експертних організацій, а також неповне відображення реального стану його розвитку за даними НБУ та ДССУ не дозволяє нам достовірно оцінити актуальний рівень тіньової економіки у цьому секторі за методом збитковості підприємств, але дозволяє виділити основні тенденції його зміни та регіональні особливості в Україні, що може бути корисним для розроблення національної та регіональних комплексних систем детінізації економіки, включно зі сферою ІКТ-послуг. Позитивна динаміка зростання обсягу експорту ІКТ-послуг з України (в середньому у 2,9 раза) в 2011-2018 рр. [16], на наш погляд, свідчить і про зростання прибутковості ІКТ-компаній в аналізованому періоді, що є однією з передумов для зниження рівня тіньової економіки в українській сфері ІКТ-послуг. З іншого боку, порівняння результатів розрахунків рівня доходу ІТ-компаній від експорту ІТ-послуг у 2018 р. (5,59 млрд дол. США), здійснених нами за авторською методикою на основі даних профільних ІТ-асоціацій і спільнот, з даними НБУ (3,2 млрд дол. США), дозволяє окреслити приблизні масштаби розриву між реальними та задекларованими доходами від експорту ІТ-послуг (майже на 75% більше), що може свідчити про відчутно вищий за визначений нами рівень тіньової економіки в ІКТ-секторі України та значні недоплати податкових платежів до бюджету.

На наш погляд, серед основних причин тінізації сфери ІКТ-послуг в Україні варто виділити такі:

- недосконала та нестабільна система оподаткування (високий рівень оподаткування та непрозорі «правила гри» в податковій сфері);
- високий ступінь регуляторного втручання у господарську діяльність;
- високий рівень системної неефективності регуляторної та правоохоронної систем;
- відсутність стабільного та збалансованого законодавства, яке б чітко регламентувало та забезпечувало ефективне регулювання економічних відносин;
- відсутність привабливих інвестиційних механізмів залучення капіталу в легальну економіку без застосування тіньових схем;
- відсутність ефективної системи правового захисту прав інтелектуальної власності;
- неадаптоване до сучасних умов господарювання трудове законодавство;
- недосконалість системи державного контролю господарської діяльності;
- низький рівень довіри до державних органів влади;
- невідповідність між розміром податкового навантаження для юридичних і фізичних осіб та обсягом і якістю суспільних послуг, які надаються державою за їх рахунок;
- загострення конкурентної боротьби на глобальному ринку ІКТ-послуг, що спонукає ІКТ-компанії в Україні до зниження витрат у будь-який легальний та нелегальний спосіб.

Важливо зазначити, що у разі розширення джерел розвитку тіньової економіки з щораз більшим залученням матеріально-технічних і людських ресурсів виникають негативні передумови для потрапляння окремого сектору (зокрема сфери ІКТ-послуг) чи економічної системи країни загалом до тіньової інституційної пастки. Тоді ключові інституції та фінансова система країни через надмірне поширення тіньових процесів у механізмах їх функціонування суттєво знижують або взагалі втрачають здатність до мобілізації ресурсів для свого ефективного розвитку. Утвердження такого стану в економічній системі країни створює загрози неповернення її до легальних інституційних та фінансово-економічних механізмів функціонування та розвитку. На думку провідних вітчизняних та іноземних дослідників-економістів, пороговим значенням частки тіньової економіки, після досягнення якого повернення економічної системи країни до позитивного механізму функціонування стає максимально ускладненим, є рівень 40% у ВВП країни. Поки що і розрахований МЕРТ рівень тіньової економіки для економіки України, і розрахований нами рівень тіньової економіки у сфері ІКТ-послуг для регіонів України не перевищують цього порогового значення, проте фактичний обсяг у грошовому еквіваленті продовжує поступово зростати, що вимагає застосування системного підходу до процесу детінізації для подолання наявних негативних тенденцій. З іншого боку, результати

розрахунків рівня тіньової економіки для економіки України окремих українських [17], іноземних дослідників [18] і міжнародних організацій свідчать про те, що в сучасних умовах Україна не тільки перевищує зазначене порогове значення, але й у найближчій перспективі не існує передумов для швидкого виходу з небезпечної зони та повернення до позитивного механізму функціонування.

У сучасних умовах, на нашу думку, до складу основних загроз зростання рівня тіньової економіки у сфері ІКТ-послуг слід віднести:

- 1) суттєве скорочення частки податкових надходжень від сфери ІКТ-послуг у структурі доходів державного бюджету, що знижує спроможність виконавчих органів влади до виконання важливих державних програм і функцій;
- 2) прискорення відтоку тіньового капіталу за кордон з метою його відмивання і легалізації;
- 3) збереження високого рівня корумпованості всіх компонентів системи державної влади;
- 4) зниження інвестиційної привабливості сфери ІКТ-послуг України для іноземних інвесторів;
- 5) поступова деформація соціальних та економічних інститутів;
- 6) витіснення офіційно працюючих з легального сегмента сфери ІКТ-послуг у тіньову сферу;
- 7) порушення прав найманих працівників у тіньовій сфері, невиконання умов трудових договорів і недотримання норм техніки безпеки;
- 8) деформація ринку праці сфери ІКТ-послуг;
- 9) поглиблення деформації соціальної сфери та її структури споживання, що є закономірним результатом несправедливого перерозподілу доходів.

Висновки. Оскільки розвиток сфери ІКТ-послуг в Україні від початку її існування відбувався в умовах відсутності уваги та підтримки з боку української держави, подолання окреслених загроз зростання рівня тіньової економіки у сфері ІКТ-послуг перебуває у площині підвищення ефективності функціонування всіх компонентів системи органів державної влади та оптимізації їх регуляторного впливу на суб'єктів економічної діяльності. Ефективне функціонування органів державної влади, судової та правоохоронної систем, стабільність фіскальної та збалансованість регуляторної політики держави, стійкість фінансово-економічної системи є базовими умовами для збереження сучасної динаміки зростання сфери ІКТ-послуг і поступового скорочення рівня її тіньової економіки в найближчій перспективі. Забезпечення сприятливих умов і системної державної підтримки розвитку сфери ІКТ-послуг за наявності зазначених базових умов здатні відчутно активізувати ці процеси, що стимулюватиме зростання економічної та соціальної віддачі, а також стратегічної конкурентоспроможності цієї сфери.

Список використаних джерел

1. Introducing the EBRD Knowledge Economy Index. *European Bank for Reconstruction and Development*: Website. 2019. URL: <https://www.ebrd.com/documents/policy/download-the-ebrds-knowledge-economy-index.pdf>
2. Measuring the Information Society Report 2017. *International Telecommunication Union*: Website. URL: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2017.aspx>
3. Звіт про роботу Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації за 2019 р. Київ, 2020. 73 с. *Національна комісія України, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації*: сайт. URL: https://nkrzi.gov.ua/images/upload/608/9085/Zvit_2020_NKRZI.pdf
4. Телеком. Три атланти та всі інші. *Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах*: сайт. 17.09.2019. URL: <https://rating.zone/telekom-try-atlanty-ta-vsi-inshy>
5. Платіжний баланс України в 2019 р. Статистика зовнішнього сектору України. *Національний банк України*: сайт. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_u.xlsx
6. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. *Єдиний державний вебпортал відкритих даних України*: сайт. 2020. URL: <https://data.gov.ua/dataset/1c7f3815-3259-45e0-bdf1-64dca07ddc10>
7. Ринок праці 2019: ріст 20% й ажіотаж навколо податків. *DOU*: сайт. 16.12.2019. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/jobs-and-trends-2019/?from=doufp>
8. Топ-50 найбільших IT-компаній України. *DOU*: сайт. 2020. URL: <https://jobs.dou.ua/top50>
9. Показник середньої заробітної плати за 2019 рік. *Пенсійний фонд України*: сайт. 17.02.2020. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2119447-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2019-rik>
10. Структура податкових надходжень за галузями економіки за 2019 рік. *Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах*: сайт. 24.02.2020. URL: <https://rating.zone/struktura-podatkovykh-nadkhodzen-za-haluziamy-ekonomiky-za-2019-r>
11. Information Technology Industry in Ukraine. Infographic atlas 2017. *Business Views*: Website. URL: https://businessviews.com.ua/ru/get_file/id/the-infographics-report-it-industry-of-ukraine-2017-eng.pdf
12. Тенденції тіньової економіки в Україні у 2019 році. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*: сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=e5906118-6639-4dde-851b-2d9cd318e803>
13. Emerging from the shadows: the shadow economy to 2025 / The Association of Chartered Certified Accountants, 2017. 36 p. *Association of Chartered Certified Accountants*: Website. URL: https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy-report.pdf
14. Економічна активність населення України 2018: стат. зб. *Державна служба статистики*

- України: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf
15. Валовий регіональний продукт у 2018 році: стат. зб. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_vrp_2018.pdf
 16. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга «Регулювання ринку розробки програмного забезпечення». Київ: Офіс ефективного регулювання, 2017. 44 с. *Платформа ефективного регулювання Міністерства економічного розвитку і торгівлі України*: сайт. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/af/2a/db/8b/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market_BRDO.pdf
 17. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 р. *Київський міжнародний інститут соціології*: сайт. URL: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1>
 18. Medina L., Schneider F. Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One. *CESifo Working Papers*. 2019. No. 7981. 54 p. URL: <https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/7981.pdf?abstr=actid=3502028&mirid=1>

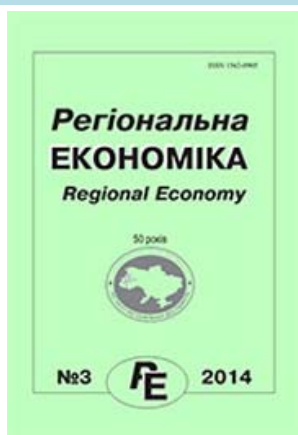
References

1. Introducing the EBRD Knowledge Economy Index (2019) *European Bank for Reconstruction and Development*: Website. Retrieved from <https://www.ebrd.com/documents/policy/download-the-ebrds-knowledge-economy-index.pdf>
2. Measuring the Information Society Report 2017 (2018). *International Telecommunication Union*: Website. Retrieved from <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2017.aspx>
3. Zvit pro robotu Natsional'noyi komisiyi, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi zv'yazku ta informatyzatsiyi za 2019 r. [Report of the National Commission of Ukraine for State Regulation of Communications and Informatization for 2019] (2020). Kyiv. *Natsional'na komisiya, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi zv'yazku ta informatyzatsiyi*: Website. Retrieved from https://nkrzi.gov.ua/images/upload/608/9085/Zvit_2020_NKRZI.pdf [in Ukrainian].
4. Telekom. Try atlanty ta vsi inshi [Telecom. Three atlases and all the others] (2019, Sep 17). *Rating. Business in official figures*: Website. Retrieved from <https://rating.zone/telekom-try-atlanty-ta-vsi-inshy> [in Ukrainian].
5. Platizhnyy balans Ukrayiny v 2019 r. Statystyka zovnishn'oho sektoru Ukrayiny [Balance of payments of Ukraine in 2019. Statistics of the external sector of Ukraine] (2020). *National Bank of Ukraine*: Website. Retrieved from https://bank.gov.ua/files/ES/BOP_yxlsx [in Ukrainian]
6. Yedyny derzhavnyy reyestr yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpryyemstiv ta hromads'kykh formuvan' [Unified State Register of Legal Entities,

- Individual Entrepreneurs and Public Associations] (2020). *State open data webportal of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://data.gov.ua/dataset/1c7f3815-3259-45e0-bdf1-64dca07ddc10> [in Ukrainian].
7. Rynok pratsi 2019: rist 20% y azhiotazh navkolo podatkov [Labor market 2019: 20% growth and tax excitement] (2020, Dec 16). *DOU*: Website. Retrieved from <https://dou.ua/lenta/articles/jobs-and-trends-2019/?from=doufp> [in Ukrainian].
8. Top-50 naybil'shykh IT-kompaniy Ukrayiny [Top 50 largest IT companies in Ukraine] (2020). *DOU*: Website. Retrieved from <https://jobs.dou.ua/top50> [in Ukrainian].
9. Pokaznyk seredn'oyi zarobitnoyi platy za 2019 rik [The average wage for 2019] (2020, Feb 17). *Pension Fund of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://www.pfu.gov.ua/2119447-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2019-rik> [in Ukrainian].
10. Struktura podatkovykh nadkhodzen' za haluzyamy ekonomiky za 2019 rik [The structure of tax revenues by industry in 2019] (2020, Feb 24). *Rating. Business in official figures*: Website. Retrieved from <https://rating.zone/struktura-podatkovykh-nadkhodzen-za-haluzyamy-ekonomiky-za-2019-r> [in Ukrainian].
11. Information Technology Industry in Ukraine. Infographic atlas 2017 (2017). *Business Views*: Website. Retrieved from https://businessviews.com.ua/ru/get_file/id/the-infographics-report-it-industry-of-ukraine-2017-eng.pdf
12. Tendentsiyi tin'ovoyi ekonomiky v Ukrayini u 2019 rotsi [Trends in the shadow economy in Ukraine in 2019] (2019). *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=e5906118-6639-4dde-851b-2d9cd318e803> [in Ukrainian].
13. Emerging from the shadows: the shadow economy to 2025 (2019). *Association of Chartered Certified Accountants*: Website. Retrieved from https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy-report.pdf
14. Ekonomichna aktyvnist' naseleण्या Ukrayiny 2018 [Economic activity of the population of Ukraine 2018]: Statistical publication (2019). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf [in Ukrainian].
15. Valovyy rehional'nyy produkt u 2018 rotsi [Gross regional product in 2018]: Statistical publication (2019). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_vrp_2018.pdf [in Ukrainian].
16. Samokhodskyy, I., & Shelest O. (2017). Zelena knyha «Rehulyuvannya rynku rozrobky prohramnoho zabezpechennya» [Green Paper on Regulation of the Software Development Market]. Kyiv: Office of effective regulation. *Platform for effective regulation of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*: Website. Retrieved from https://cdn.regulation.gov.ua/af/2a/db/8b/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market_BRDO.pdf [in Ukrainian].
17. Tin'ova ekonomika v Ukrayini. Rezul'taty doslidzhennya 2019 r. [Shadow economy in Ukraine. The results of the study in 2019] (2020). *Kyiv International Institute of Sociology*: Website. Retrieved from <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=1> [in Ukrainian].
18. Medina, L., & Schneider, F. (2019). Shedding Light on the Shadow Economy: A Global Database and the Interaction with the Official One. In *CESifo Working Papers*: Vol. 7981. Retrieved from <https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/7981.pdf?abstracid=3502028&mirid=1>

Надійшло 11.09.2020 р.

Scientific-practical journal "REGIONAL ECONOMY"

Scientific-practical journal "Regional economy" is a specialized scientific-practical publication, which highlights such theoretical and applied issues: the formation and implementation of state regional policy in Ukraine, the problems of socio-economic life of the regions, territorial development, environmental management and ecological security, social policy, cross-border cooperation, rural development, investment and innovation policy, Finance and banking.

Journal "Regional economy" is included in the List of scientific professional publications of Ukraine in the field of economic sciences (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated by 7.10.2015 №1021).

The journal is included in the international scientometric database Index Copernicus, Poland - with 2012.

The journal's website: www.re.gov.ua